

KATEGORIE ROZUMNOSTI V NOZ

MARIÁN ROZBORA

Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně

Abstract in original language

V evropském právu se postupně prosazuje kategorie rozumnosti. Nacházíme ji v civilních kodexech, či v předpisech EU a v dalších pramenech. Rovněž i nový český občanský zákoník tuto kategorii v několika ustanoveních používá. Je proto žádoucí pokusit se tuto kategorii identifikovat.

Key words in original language

rozumnost

Abstract

In european law is gradually becoming category of reasonableness. We find this in civil codes, or EU's regulations and in other resources. Also the new czech Civil Code uses this category in several provisions. It is therefore desirable to try to identify this category.

Key words

reasonableness

I. ÚVOD

V NOZ se máme možnost setkat s užíváním pojmu (slova) „rozum“, resp. jeho nejrůznější jazykové podoby. Užívá se například zásada, že „...nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých...“ (§ 3 odst. 2 písm. c/ NOZ). Dále domněnka rozumu průměrného člověka i schopnosti užívat jej s běžnou péčí a opatrností (§ 4 odst. 1 NOZ). Dále rozum společně s citem vystupuje jako prostředek poznání přirozených práv (§ 19 odst. 1 NOZ). NOZ taktéž užívá sousloví „nelze-li rozumně odporovat přáním zastoupeného/opatrovaného“ (§ 51; § 467 odst. 2 NOZ). Častým slovním spojením je „rozumně předpokládat“ (§ 85 odst. 2; § 94 odst. 1; § 444 odst. 1; § 1726; § 1741; § 2177 odst. 1; § 2179 odst. 2; § 2182 odst. 1; § 2352 odst. 1; § 2353 odst. 2; § 2355 odst. 1; § 2639 odst. 1; § 2650 odst. 1; § 3042 NOZ). Rovněž je častým souslovím pojem „rozumný důvod“ (§ 706; § 1800; § 1805 odst. 2; § 2749 odst. 1; 2222 odst. 2; § 2798 odst. 2 NOZ), který se dokonce profiluje nikoli bagatelně v rámci regulace sousedských vztahů (§ 1017 odst. 1; § 1020; § 1023 odst. 1 NOZ), anebo slouží i ve vazbě na institut změny okolností (§ 87 odst. 2; § 133 odst. 3 NOZ). Podobně ve vazbě na institut změny okolností nacházíme sousloví „rozumná potřeba“ (§ 318 odst. 1; § 319 odst. 1; § 1752 odst. 1 NOZ). Častým výrazem je taktéž „rozumně očekávat“ (§

1173; § 1753; § 1811 odst. 2 písm. i/; § 2149 odst. 1; § 2498; § 2643 odst. 2; § 2941 odst. 1; § 2963 odst. 2; § 2966 odst. 1 NOZ). Dále sousloví „rozumně požadovat“ je výrazně užíváno jako kritérium rozlišení případů, kdy zákonodárce směřuje k zániku povinnosti (ve smyslu rozlišení, zda je „rozumně“ setrvat na právní povinnosti, která je nezřídka založena právním úkonem atp.; § 1542; § 1654; § 1788 odst. 2; § 2000 odst. 1; § 2262 odst. 2; § 2924 NOZ), kdy lze dokonce nalézt přímou souvztažnost na institut změny okolností (§2287 NOZ; eventuelně i § 2517 písm. b/ NOZ). Dalšími – poněkud okrajovými – výrazy jsou „rozumně uvážení“ (§ 102 NOZ), či „rozumná odchylka“ (§ 256 odst. 2 NOZ), či „rozumně odpovídat (hospodářským podmínkám)“ jako kritérium obezřetnosti investice správce cizího majetku (§ 1432 NOZ), nebo „rozumný pokyn“ (§ 2256 odst. 2; § 2489 odst. 1 NOZ), též „rozumná doba“ (§ 2498 NOZ), resp. plnění v „rozumné výši“ (§ 2499 odst. 1 NOZ). V rámci problematiky náhrady škody vedle již uvedených případů též nacházíme výrazy „rozumně vyloučit“ (§ 2925 odst. 1 NOZ) a „rozumně zabránit“ (§ 2935 odst. 1 NOZ). Konečně je pojem rozum použit jako výslovná charakteristik některých osob, jako je „rozumný podnikatel“ (§ 1757 odst. 2 NOZ), či „rozumný chovatel“ (§ 2970 NOZ).

I přes výrazné tlaky evropského kontextu vývoje českého práva, nenacházíme frekventovanější diskusi nad předmětným pojmem v české právní vědě. Ojedinelými pracemi jsou pojednání prof. Jana Hurdíka¹, které lze vzít za výchozí hlediska. Za zohlednění vývojových tendencí české právní kultury pak lze pojem „rozum“, jak jej užívá zákonodárce, spatřovat:

a) V rámci problematiky způsobilosti k právním úkonům (resp. svéprávnosti), kdy je užívána ustáleně párová dvojice „rozumové a volní vyspělosti“.

b) Dále jako kritérium sloužící k vyjádření, či k rozeznávání práva a bezpráví. Počínaje rozeznání samotného přirozeného práva (§ 19, kde lze uvažovat o výrazné vazbě na dimenzi „rozumové a volní vyspělosti“), potažmo případy posuzování rozumného chování.

II. ZÁKLADNÍ PŘÍSTUPY DETERMINOVANÉ JAZYKOVOU KULTUROU

V kontextu evropské právní kultury se jeví účelným pojednat především o druhé skupině případů, kdy „rozum“ představuje příkaz určitého způsobu chování subjektů soukromého práva. Při řešení této otázky však musíme zohlednit určité vývojové tendence. Lze totiž

¹ Hurdík, J. Rozumnost jako zásada soukromého práva. In Machalová, T. (ed.) Proměny evropského právního myšlení. K odkazu profesora Vladimíra Kubeše. Brno: MU, 2009, s. 128 a násl.; resp. Hurdík, J. – Lavický, P.: Systém zásad soukromého práva. Brno: MU, 2010, s. 109 a násl.

rozeznat několik základních modelů vývoje pojmu rozum, což je podmíněno výraznou měrou i jazykovou kulturou.

a) Jednak zde nacházíme snahu postihnout pojmem rozum dobrou víru v objektivním slova smyslu. Jako příklad se uvádí především holandský občanský zákoník, jenž dobrou víru v objektivním slova smyslu vyjádřil prostřednictvím generální klauzule „redelijkheid en billijkheid“ (Martijn Willem Hesselink²).

b) Dále v komunitárním *acquis*, či produktech *soft-law* nacházíme jistý odraz anglosaského právního systému, který pojem rozumnosti staví „vedle“ dobré víry v objektivním slova smyslu. „Reasonableness“ je pak charakterizována jako objektivní kritérium, jenž má být dotvářeno ad hoc pro jednotlivý případ hledisky, které umožňují zohlednit konkrétní okolnosti jednotlivého případu. To má patrně souvislost s tím, že angličtina bývá zpravidla faktickým (pracovním) jazykem těchto institucí. V tomto směru se však lze setkat i se snahou o bližší vymezení. Konstitucionalisti totiž tento pojem dávají do přímé souvislosti s kantovským pojetím rozumu, kdy vyzdvihují znak spočívající ve zohledňování zájmu jiných (John Rawls³, Robert Alexy⁴, Arthur Ripstein⁵).

c) Naopak polská právní věda se na nazírání tohoto problému posunula snad ještě trochu dále, když rozeznala pojem „rozum“ a „rozsudek“. Pracuje-li s pojmem „rozsudek“, staví jej do role obecně aplikovatelné generální klauzule, kterou lze přeložit jako „slušnost“.⁶

V tomto kontextu pak při vymezení pojmu „rozum“ nutně musíme zohlednit výrazné momenty vývoje české právní terminologie. Poskytl-li latinské slovo „ratio“ (česky „rozum“) základ francouzskému „raison“, potažmo anglickému „reasonableness“, tak v podmínkách němčiny jde o jazykový derivát spočívající ve slovu „rede“. Zohledníme-li ustálený překlad ABGB, kdy pojem „Redlichkeit“ je překládán jako „poctivost“ (např. § 326 ABGB a jeho

² Hesselink, M. W.: *De redelijkheid en billijkheid in het Europese privaatrecht*. Kluwer, 1999, s. 495.

³ Rawls, J. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 1996, s. 48 a násl.

⁴ Alexy, R.: *The Reasonableness of Law*. In Bongiovanni, G., Sartor, G., Valentini, Ch. (eds.) *Reasonableness and law*. Dordrecht: Springer, 2009, s. 5 a násl.

⁵ Ripstein, A. *Reasonable Persons in Private Law*. In Bongiovanni, G., Sartor, G., Valentini, Ch. (eds.) *Reasonableness and law*. Dordrecht: Springer, 2009, s. 255 a násl.

⁶ Rott-Pietrzyk, E.: *Klauzula generalna rozsadku w prawie prywatnym*, 1. vyd. Warszawa: C. H. Beck, 2007, 397 s.

překlad v OZO), tak je zřejmé, že v tomto směru je „dobrá víra v objektivním slova smyslu“ již vyčerpána tímto pojmem.

I po obsahové stránce se pak ztotožnění „rozumu“ a „dobré víry“ zdá být vyloučeno. I když některá ustanovení by jejich ztotožnění umožňovala (např. § 2177 odst. 1 NOZ), tak naopak některá ustanovení tyto pojmy užívají současně (např. § 444 odst. 1 NOZ). Cesta holandské terminologie se tedy zdá být vyloučenou. Nabízí se tedy pojetí zvolené dalšími přístupy.

III. OBSAHOVÉ TENDENCE NOZ

Při snaze o obsahové vymezení „rozum“ v NOZ lze vyjít z některých stěžejních ustanovení NOZ, i když přímo slovo „rozum“ neuvádí. Předně dle ust. § 3 odst. 1 NOZ: „Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.“ Ač lze v tomto smyslu hovořit o kantovském pojetí rozumu, tak nelze tomuto ustanovení upřít ani jakýsi nietzscheovský nádech.

Současně ani nelze přehlédnout obsahový posun § 19 NOZ oproti „předloze“ spočívající v § 16 ABGB. Vedle „rozumu“ se totiž vynořuje pojem „citu“. Z tohoto pohledu se zdá být vyloučeno pojetí polské, kdy sice „cit“ (rozpoznávající metafyziku jsoucna) není zavržen, nicméně rozum je od něj relativně oddělen. Pojem rozumu je tak – zdá se – výlučně spjat s kognitivní, empirickou a formálně-logickou deduktivní činností člověka (srov. § 4 NOZ).

Současně se zdá, že ono vymezení rozumu, jako prostředku „vědění“ a „vědomostí“, pak opomíjí sociální dimenzi existence člověka. Je-li jednou ze základních snah, aby NOZ měl ryze individualistickou koncepci, tak se toto nutně musí projevit i v pojmu rozum. Tuto snahu lze dokonce prokázat i na zdánlivě „nevinných“ ustanovení, která dokonce v NOZ ani slovo „rozum“ neuvádí (byť předloha ust. § 326 ABGB užívá pojem „redlich“), a která na první pohled mají být návratem k romanistickým základům. Voleno je tak ust. § 992 odst. 1 NOZ, které vymezuje „pocitivého držitele“, a které stanoví: „Kdo má z přesvědčivého důvodu za to, že mu náleží právo, které vykonává, je pocitivý držitel. Nepocitivě drží ten, kdo ví nebo komu musí být z okolností zjevné, že vykonává právo, které mu nenáleží.“

Jde však opětovně o linii výrazného individualismu. „Bona fides“ v římském právu při vydržení (usucapio) totiž znamenala přesvědčení vydržitele, že „...nabytím držby, která měla vést k vydržení, nezpůsobil nikomu újmu.“⁷. Základ pojmu „bona fides“ tedy spočívá v

⁷ Kincl, J. In Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: Římské právo. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 177; resp. Rott-Pietrzyk, E.: Klauzula generalna rozsadku w prawie prywatnym, 1. vyd. Warszawa: C. H. Beck, 2007, s. 43.

jednom z nejvyšších příkazů práva, a to konkrétně „nikomu neškodit“ (tj. *neminem laedere*). Ostatně to dokládá znění samotného romanistického veledíla: Modestinus (5 pand) *Digesta* 50, 16, 109: „*bonae fidei emptor* esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse, aut putavit eum qui vendidit ius vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.“ – „Za kupujícího v dobré víře je považován ten, kdo nevěděl, že věc je cizí nebo byl přesvědčen, že prodávající měl právo k prodeji, jako například právní zástupce nebo poručník.“⁸

Francouzský Code civil se raději nepokoušel definovat, k čemu přesně se dobrá víra (pocivost) má vztahovat. Dokonce ani později německý BGB (§ 937 a násl.). Učinil-li takovéto vymezení ABGB v § 326, nezdá se to být nejvhodnějším řešením. Činí-li předmětnou definici NOZ, tak tím dává najevo svou výraznou individualistickou linii.

IV. ZÁVĚR

Na základě uvedeného se tedy lze jen stěží ubránit dojmu, že pojem „rozumu“ nemá v NOZ plnit funkci sociálně-vztahových dimenzí, ale že se má jednat spíše o prostředek posuzování společnosti spíše skrze kognitivní, empirickou a formálně-logicko deduktivní činnosti člověka. Je však otázkou, zda takovéto vymezení „rozumu“ není oním primitivním materialismem, proti kterému chtěl NOZ bojovat.⁹ Pojem „rozum“ totiž vyjadřuje samotný smysl jsoucna¹⁰, a ten nepochybně nekončí u lidského rozumu v jeho "racionalistické" podobě.

⁸ Cit dle: <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest50.shtml> ; přeloženo s přihlédnutím k práci Bělovský, P.: Vydržení v římském právu a komparativním pohledu. *Ad Notam*, 2007, č. 4, s. 117; dostupné z: http://www.nkcr.cz/doc/adnotam/2007_4.pdf

⁹ Eliáš, K. Obsah, způsob a rozsah náhrady škody v soukromém právu. *Právní rádce*, 2007, č. 12, s. 4, a násl.; dostupné z : http://pravnicaradce.ihned.cz/c4-10078260-22647850-F00000_detail-obsah-zpusob-a-rozsah-nahrady-skody-v-soukromem-pravu-i-sup-1-sup

¹⁰ Ať už šlo o dřívější kosmologii, či přírodní nutnost, boha atp., což se pouze v jistém bodě novověku nešťastně upřelo k „úzkému“ chápání lidského rozumu; blíže Srov. Rozbora, M.: Kategorie rozumnosti v soukromém právu. Příspěvek na konferenci Akademické akcenty 2012, pořádané Fakultou práva Paneurópske vysoké školy v Bratislavě.

Literature:

- Alexy, R.: The Reasonableness of Law. In Bongiovanni, G., Sartor, G., Valentini, Ch. (eds.) Reasonableness and law. Dordrecht: Springer, 2009, s. 5 a násl., ISBN 978-1-4020-8499-7.
- Bělovský, P.: Vydržení v římském právu a komparativním pohledu. Ad Notam, 2007, č. 4, s. 110 a násl., ISSN 1211-0558.
- Eliáš, K. Obsah, způsob a rozsah náhrady škody v soukromém právu. Právní rádce, 2007, č. 12, s. 4. a násl.
- Hesselink, M. W.: De redelijkheid en billijkheid in het Europese privaatrecht. Kluwer, 1999, s. 495, ISBN 90-268-3464-0.
- Hurdík, J. Rozumnost jako zásada soukromého práva. In Machalová, T. (ed.) Proměny evropského právního myšlení. K odkazu profesora Vladimíra Kubeše. Brno: MU, 2009, s. 128 a násl., ISBN 978-80-210-5009-9.
- Hurdík, J. – Lavický, P.: Systém zásad soukromého práva. Brno: MU, 2010, 197 s., ISBN 9788021050631.
- Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: Římské právo. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, 386 s., 80-7179-031-1.
- Rawls, J. Political Liberalism. New York: Columbia University Press, 1996, s. 464, ISBN 0-231-05249-9.
- Ripstein, A. Reasonable Persons in Private Law. In Bongiovanni, G., Sartor, G., Valentini, Ch. (eds.) Reasonableness and law. Dordrecht: Springer, 2009, s. 255 a násl., ISBN 978-1-4020-8499-7.
- Rott-Pietrzyk, E.: Klauzula generalna rozsadku w prawie prywatnym, 1. vyd. Warszawa: C. H. Beck, 2007, s. 397, ISBN 978-83-7483-695-1.

Contact – email

rozboramarian@seznam.cz